

meniu de studiu independent. Aici este analizată pe larg problema constituirii psihologiei etnice ca știință, specificul și dezvoltarea etnopsihologiei în Rusia, dar și pe plan mondial, se descriu diverse teorii etc. E interesant să observăm că specifice pentru perioada sovietică în cercetarea etnopsihologică sunt „cercetările de teren, în special în anii '70, dedicate studierii națiilor, națiunilor și relațiilor etnice. Printre specialiști persista ideea că naționalitatea nu reprezintă un factor substanțial ce ar determina poziția socială a omului” (p. 295).

Relațiile interetnice, semnaleză autorul, se studiau în URSS în baza unor situații izolate. Spre exemplu, prietenia dintre popoare era apreciată în funcție de participarea reprezentanților diferitelor naționalități la construcții sovietice masive. Iurii Platonov conchide că în perioada sovietică psihologia etnică avea doar dreptul să demonstreze că așa-numitul factor etnic este o etapă intermediară în dezvoltarea unei comunități istorice noi – „poporul sovietic”.

O dată cu destrămarea Uniunii Sovietice, pentru Rusia apare ca importantă formarea unei noi identități, din care cauză specialiștii ruși realizează numeroase studii de teren. Sunt exemplificate studiile cercetătoarei G.U. Soldatova, totuși acestea au un caracter mai degrabă etnografic. Cred că, din lipsa unei tradiții de cercetare în domeniul psihologiei etnice în Rusia, autorul trece în revistă preponderent studii de identitate și diferență interculturală realizate în alte țări.

În general, informația prezentată în această parte a lucrării este exclusiv teoretică. Sunt abordate noțiuni precum „temperamentul” și „caracterul național”; „sentimentele, dispozițiile și tradițiile naționale”; „personalitatea de bază” versus „personalitatea modală”; expectații etnice în concepția lui G.H. Mead etc.

Capitolul despre diasporă are un caracter descriptiv, ca și cel dedicat conflictelor interetnice. Nu întâlnim nici un studiu de teren sau vreo analiză detaliată a unui caz, chiar dacă în Rusia și în imediata apropiere a ei există un bogat material factologic.

Se pare că psihologia etnică, ca domeniu de studiu în Rusia, este mai puțin dezvoltată decât geopolitica. Aceasta reiese și din logica structurării celor două părți ale cărții. Primul compartiment, cel care tratează probleme de geopolitică, se finalizează cu recomandări și strategii concrete în orientarea geopolitică a Rusiei în secolul XXI. În a doua parte a lucrării, „Psihologia comportării popoarelor”, autorul încheie printr-o prezentare a metodelor ce pot fi aplicate în explorarea domeniului. Acest lucru este deosebit de util pentru un domeniu care încă urmărește să își justifice existența.

Elena Curcubet

Sallie Westwood și Annie Phizacklea

Trans-nationalism and the Politics of Belonging, Londra, Routledge, 2000, 183 p.

Ce rol joacă statul-națiune în procesul globalizării? Cum se formează identitățile naționale (atât la nivel local, cât și global)? Cum influențează sentimentul de apartenență și de „acasă” (*belonging and home*) identitatea națională? Putem vorbi despre o migrație feminină în contextul actual? Volumul *Trans-nationalism and the Politics of Belonging* își propune să răspundă la aceste întrebări, aducând în centrul atenției elemente și procese considerate esențiale în analiza sociologică a transnaționalismului și neglijate în studiile din domeniu.

Autoarele deconstruiesc punctul de vedere tradițional din teoriile migrației internaționale și ilustrează o perspectivă inedită asupra unor concepte de actualitate în cercetarea sociologică: migrație, globalizare, transnaționalism, gen. Semnificația acestora este reconsiderată, construindu-se un cadru teoretic capabil să ofere ipoteze și modele pentru cercetări viitoare.

Dacă analiza globalizării, ca fenomen actual, pune accent pe impactul activităților și deciziilor de investiție ale unor companii transnaționale asupra realității sociale, pe rolul tehnologiilor informației și comunicării în continuă dezvoltare, autoarele oferă o abordare distinctă: reconsideră rolul *națiunii* și al conceptului de *acasă*, atrăgând atenția asupra importanței crescânde a statului-națiune în procesul migratoriu și asupra unei imense investiții emoționale în identitatea națională. Diferența față de teza globalizării este argumentarea faptului că „trăim într-un timp profund național, timp în care state influente se dezvoltă din ce în ce mai preocupate de granițele lor și de mecanismele care să le permită să țină oamenii înăuntrul și înafara acestora” (p. 95). Este ilustrativă în acest sens lectura capitolului 1, intitulat „Ruptures. Decentred nations: transnationalism and the nation in Latin America”, semnat de Sallie Westwood, și a capitolului 5, „Ruptures. Migration and globalisation: looking back and looking forward”, realizat de Annie Phizacklea ca o legătură între cele două părți ale lucrării concepute simetric și complementar. Rolul națiunii în procesul transnaționalismului este ilustrat printr-o analiză multinivelară a elementelor structurale: importanța continuă și acțiunile constrângătoare ale națiunii, obstacolele juridice – și a celor individuale – implicarea unor emoții intense în identitatea națională și diferitele modalități prin care oamenii își definesc și redefinesc identitatea națională în alte spații culturale. Analiza empirică a

formării și reproducerii națiunii în America Latină (capitolul 3) oferă multiple exemple în acest sens: cultura populară, muzica latino, stilurile de dans; reclamarea spațiilor din orașul de destinație ca fiind ale lor; noțiunea de „acasă” de-a lungul timpului și spațiului.

Noțiunile de „timp” și „spațiu” fac obiectul unei analize critice și constructive (prin alternativele propuse) a teoriilor migrației, care nu acordă o importanță deosebită acestor concepte, considerate de către autoare ca esențiale în construirea identității naționale. În primele trei capitole, Sallie Westwood analizează modalitățile complexe prin care națiunile și poveștile naționale construiesc „timpul național” – timpul eroilor și al evenimentelor speciale care aduc sentimentul de apartenență la o națiune în sufletul migranților. Ei își construiesc, de asemenea, „spații naționale și transnaționale”, care se reflectă în poveștile despre casă și în diversele manifestări ale sentimentului de apartenență. Autoarea ilustrează, în acest sens, un fel de cartografie a apartenenței, un proces de teritorializare a spațiilor urbane – exemplificat prin cazul New York-ului –, migrații angajându-se într-un proces activ de construire a unui oraș al lor în interiorul culturii-gază (*the inner city*).

Este adus în discuție și rolul televiziunii implicate în procesul continuu de construire a identității naționale prin promovarea poveștii naționale – elemente ideologice și culturale, nivel oficial și nivel al opiniei publice și al culturii populare. Specificul analizei îl constituie aici dubla perspectivă asupra mass-media, ilustrată prin cazul Ecuadorului, care prezintă televiziunea atât ca mecanism unificator, cât și ca modalitate de ilustrare a diferențelor și a altor elemente ce pot despărți membrii unei națiuni.

Un aspect interesant al lucrării și cu un deosebit potențial de valorificare (deși într-o altă direcție) în contextul societății

românești îl constituie analiza sociologică a „telenovelelor” și a „fotbalului” – ca forme ale culturii populare, ce pot acționa în formarea identității naționale în ambele sensuri indicate. Telenovelele, prin anumite elemente fizice și scenarii culturale, creează un spațiu național ce unește telespectatorii și le induce un sentiment al apartenenței esențial în producerea identității naționale, iar prin produsele culturale hibride, importate, au un efect destabilizator asupra spațiului cultural național. Fotbalul – cu pasiunile și banii implicați, politicile și corupția, puterea și banii în relație cu mândria națională – întărește, de asemenea, imaginea națiunii în arena competiției internaționale, marcând concepțiile despre timpul și spațiul național mai ales din perspectiva poveștii populare a națiunii, mai degrabă decât cea oficială.

Avantajul gnoseologic pe care îl aduce această carte constă însă nu numai în ilustrarea unor elemente și mecanisme prin care actorii migrației internaționale își construiesc și își redefinesc continuu identitatea națională, ci și în propunerea unei abordări metodologice în studiul migrației și introducerea unui element semnificativ în acest domeniu: conceptul de „gen”, considerat necesar în contextul unei dezvoltări fără precedent a „migrației femeilor” și a implicării acestora în munca domestică și în industria sexuală.

Autoarele pornesc de la premisa că atât factorii structurali, cât și cei individuali influențează procesul de migrație. La nivel metodologic, această idee se transpune în necesitatea de a combina analiza acestora: „Este nevoie să combinăm analizele factorilor structurali și externi cu o înțelegere situațională, la nivel micro și [...] într-o modalitate diferențiată în funcție de gen” (p. 112). Se sugerează astfel o posibilă grilă de lectură, care se conturase în prima parte a lucrării prin analiza multinivelară a elementelor structurale și individuale

implicate în formarea identității naționale prin ideea de timp și spațiu național și care devine punct de reper pentru lectura celei de-a doua părți a volumului. Cadrul de referință – din punctul meu de vedere – e teoria structurării a lui A. Giddens (1976, 1979, 1981, 1984), ce constă în reconceptualizarea conflictului între structură și acțiune individuală (*structure/agency divide*) în „dualitatea structurii”, în cadrul căreia structura este în același timp condiție a practicilor sociale, dar și rezultat al acestor practici, mediu, dar și efect al acțiunii umane.

Perspectiva teoriei structurării este văzută ca o posibilă soluție a discrepanțelor, a rupturilor manifestate în studiul migrației atât la nivel teoretic – între abordarea structuralistă, la nivel macro, și cea funcționalistă, la nivel micro –, cât și disciplinar. Prin analiza critică a teoriilor existente – teoriile migrației forței de muncă în abordarea economiei neoclasice și în abordarea structuralistă, migrația ca sistem, considerarea intermediarilor în procesul de migrație (unități familiale, agenții de angajare în străinătate, rețea socială și instituții implicate), migrație voluntară și forțată – prin clarificarea și exemplificarea unor concepte esențiale, cititorul se poate familiariza cu problematica foarte complexă a migrației internaționale și a transnaționalismului. Pornind de la această analiză a teoriilor existente, precum și a actualului context economic și social, Annie Phizacklea dedică partea a doua a volumului relației dintre acțiunea actorului individual și contextul structural, în cadrul migrației feminine.

În capitolul al șaselea, autoarea argumentează, pe baza propriilor cercetări sociologice, că industria sexului și munca domestică – în dezvoltare continuă pentru femeile care migrează – sunt două domenii ce permit aplicarea acestei perspective la nivel empiric. Annie Phizacklea realizează o interesantă analiză atât a macroelementelor,

cum ar fi impactul instituționalizării procesului, dificultățile statelor în controlul fluxurilor migratorii și efectele unor politici restrictive de imigrare, cât și a micro-elementelor: acțiunile individuale ale femeilor manifestate în luarea deciziilor pe cont propriu, o recunoaștere a faptului că migrația poate fi cea mai bună metodă de a câștiga o viață mai bună și o imagine complexă a altor factori motivaționali. O nouă direcție de cercetare este semnalată astfel prin această triplă perspectivă asupra femeilor – ca migranți, ca muncitori și ca femei – și prevenirea conceptualizării lor ca actori pasivi în procesul de migrație. În ideea teoriei structurării, autoarea ilustrează și un proces de redefinire a structurii prin acțiuni individuale: campania pentru regularizare

(definirea statutului în țara de destinație) desfășurată în Londra.

Volumul prezentat sugerează deci conectarea, stabilirea legăturilor între structura socială și activitatea individuală ca o abordare alternativă în teoriile migrației și adaugă un element nou: conceptul de gen (*gender*), propunând migrația feminină ca domeniu de cercetare pentru sociologi. Consider că aplicarea teoriei structurării a lui A. Giddens favorizează într-adevăr utilizarea a numeroase metode pentru a cerceta relația dintre individ și structură în procesul de migrație. În acest domeniu cercetătorul poate adopta o strategie flexibilă de cercetare pentru a surprinde semnificațiile multiple asociate conceptelor de *migrație* și *transnaționalism*.

Anca Șerbănescu